

VAASAN KORKEAKOULU
Rehtori Ilkka Virtanen

Juhlapuhe rotarypiiri 138:n piirijuhlissa
Lapualla 18.3.1990

SUOMEN YLIOPISTOLAITOS 350 VUOTTA

Parhailtaan elämäämme ajankohtaan liittyy kaksi erittäin merkittävää kansallista juhlapäivää. Vaikka nämä kaksi juhlapäivää muistuttavatkin meitä hyvin erilaisista menneistä tapahtumista on niille kummallekin kuitenkin ominaista, että niiden aiheena olevilla historiallisilla tapahtumilla on ollut poikkeuksellisen suuri vaikutus maamme ja sen kansan vastaisiin elinolosuhteisiin.

Viime tiistaina, maaliskuun 13. päivänä vietimme talvisodan päättymisen 50-vuotisjuhlaa. Juhlatilaisuuksia järjestettiin lähes jokaisessa maamme kunnassa. Tilaisuuksien seuraamiseen vähintään radion tai television välityksellä osallistui Suomen kansa käytännöllisesti katsoen kokonaisuudessaan. Päivän kuluessa palautui mieliimme se tosiasia, miten ratkaiseva merkitys 50 vuotta sitten sattuneilla tapahtumilla ja tuolloin tehdyillä valinnoilla tuli olemaan maamme ja sen kansan edessä olevalle kehitykselle. Baltian maiden viimeaikaiset tapahtumat ovat antaneet konkreettisen osoituksen niistä seuraamuksista, joihin noina kriittisinä aikoina tehdyt toisenlaiset ratkaisut olisivat voineet myös meidän maamme johtaa.

Viikon kuluttua viettää maamme vanhin yliopisto, Helsingin yliopisto, perustamisena 350-vuotisjuhlaa. Maaliskuun 26. päivänä 1640 Ruotsin kuningatar Kristiina nimittäin allekirjoitti perustamiskirjan, jolla Turun kymnaasi muutettiin akatemiaksi eli yliopistoksi. Nykyään kaksikymmentä itsenäistä yliopisto- ja korkeakouluyksikköä käsittävän yliopistolaitoksemme syntyhistoria lasketaan juuri tuosta päivästä. Yliopistotasolla johtaa Turkuun perustetun Auran I. Kristiinan akatemian perinne juuri Helsingin yliopistoon.

Suomessa on siis ollut omaa yliopisto-opetusta 350 vuoden ajan. Toiset 350 vuotta tätä ennen suomalaiset kuitenkin jo kävivät yliopisto-opissa Euroopassa, ennen kaikkea Pariisissa. Vanhin asiasta säilynyt dokumentti on vuodelta 1313 peräisin oleva Pariisin yliopiston luettelo, jossa mainitaan yliopiston opiskelijoina mm. kaksi Turun kaniikkia. Keskiajan opinkäynnistä muistetaan yleisesti myös se, että Olavi Maununpoika toimi hetken aikaa Pariisin yliopiston rehtorina.

Ulkomaisen opinkäynnin alkaminen oli suoraa seurausta Suomen järjestäytymisestä osaksi katolista kirkkoa. Katolisen kirkon universaalikulttuuri – paitsi uskonnollisen elämän alueella myös kaikella muulla henkisen kulttuurin alueella – edusti oman aikansa eurooppalaista integraatiota. Suomen liittyminen tähän integraatiokehitykseen avasi portit suomalaisten ulkomaiselle yliopisto-opiskelulle. On mielenkiintoista todeta, että analoginen prosessi on suuri nyt voimakkaasi etenemässä, prosessin kohteet ja sisältö vain ovat muuttuneet. Kirkon sijasta asialla ovat valtiot ja talouselämä.

Keskiajan ulkomainen opinkäynti oli Suomessa täysin katolisen kirkon hallitsemaa. Opiskelijat tulivat kirkon piiristä, lähtivät ulkomaille kirkon kustannuksella ja opiskelivat lähes poikkeuksetta teologiaa ja filosofiaa, vaikka esim. oikeus- ja lääketiedekin olivat yliopistoissa edustettuina. Ylioppilasta odotti kotimaassa komea ura, yleensä piispan virka. Opiskeluaikaiset opintososiaaliset asiat olivat kuitenkin hoitamatta, epäilyksen ja kurjuuden hetket liittyivät osana opintojen kulkuun.

(Piae Cantiones – runo liitteenä)

Uskonpuhdistuksen jälkeinen reformaatiokausi merkitsi suuria muutoksia myös Euroopan yliopistolaitokselle. Universalismista siirryttiin lokalismiin, yhtenäisestä opetusjärjestelmästä tunnustukselliseen sidonnaisuuteen ja kirkon määräysvalta siirtyi hallitsijoille myös koulutuspolitiikassa. Ruotsi-Suomessa tämä murros tapahtui Kustaa Vaasan aikana. Kustaa Vaasan keksitetyn ruhtinasvaltion järjestelmä uusine verotuksineen loi uudentyypin virkamiehistön tarpeen. Myöhempi siirtyminen suurvaltakauteen lisäsi edelleen hallinto- tehtävien määrää ja siten myös koulutettujen virkamiesten tarvetta. Kustaa II Aadolf lopulta ymmärsi koulutuksen merkityksen hallitsijan päämäärien toteuttamisen välineenä. Kustaa II Aadolfilla olikin ratkaiseva osuus niin nuivettuneen Uppsalan yliopiston ”uudelleen perustamisessa” v. 1595 kuin uuden yliopiston perustamisessa Tarttoon v. 1632. Koulutusjärjestelmän uusiminen loi edellytykset myös Suomeen perustettavalle yliopistolle, vaikka kuninkaan kuolema siirsi varsinaisen perustamistehtävän hänen tyttärelleen Kristiinalle.

Hallitsijan ja hallituksen myötämielinen suhtautuminen koulutusasioihin loi vain yleiset edellytykset suomalaiselle yliopistolle. Tämän lisäksi tarvittiin voimakasta paikallista aktiviteettia. Kreivi Pietari Brahesta tuli monen muun Suomeen kohdistuneen hankkeen lisäksi myös yliopistoasian organisaattori. Kuningatar Kristiinalle v. 1637 lähettämässään kirjeessä hän monin sanoin kuvaa sitä kuolematonta kunniaa, joka hallitsijalle lankeaisi, ja sitä erinomaista kukoistusta, joka koko tälle maankolkalle koituisi yliopiston perustamisesta Suomen Turkuun. Hankkeen toteuttamiseen oli Brahen mukaan myös erinomaiset edellytykset. Kymnaasin kuusi lehtoraattia muodostaisivat rungon filosofiselle tiedekunnalle, kaupungin kirkkoherra voisi ottaa vastatakseen teologisesta opetuksesta ja hovi-oikeudesta saataisiin professorit juridiikkaan ja valtio-oppiin. Tarkastusmatkoillaan kreivi Brahe oli todennut, että Suomessa oli lahjakkaita nuoria ja heidän vanhemmillaan oli halu antaa koulutusta lapsilleen. Kreivin mukaan olisi vahinko, jos vanhemmat luopuisivat lastensa koulutustavoitteista vain sen takia, että nuoret tulisi lähettää kauas vieraille seuduille ja vieraisiin yliopistoihin.

On merkille pantavaa, että Pietari Brahen argumentointi Turkuun perustettavan yliopiston puolesta on melkein täsmälleen samaa, jota käytettiin 1960-luvun suomessa korkeakoululaitoksen laajetessa kattamaan koko maan ja jota nykyäänkin käytetään, kun yliopistot haluavat uusia koulutusaloja tai uusille paikkakunnille halutaan korkeakouluopetusta – joko omaa tai yhteistyössä ulkopuolisen korkeakoulun kanssa toteutettavaa. Keskeiset perustelut olivat ja ovat edelleen: yliopiston tai korkeakoulun koko maalle ja kansakunnalle, mutta erityisesti sijaintialueelleen tuottama yleinen hyöty, korkeasti koulutetun työvoiman tarve, olemassa olevien oppilaitosten ja muiden laitosten sekä ympäröivän yhteiskunnan tarjoama apu käynnistysvaiheessa, alueen nuorison opiskelumahdollisuus lähellä kotiseutuaan jne.

Brahen yliopistohankkeen vahvimpia tukijoita olivat Turun piispa Isak Rothovius ja Turun hovioikeuden presidentti Jöns Kurck. Puuhamiesten toiminta johtikin nopeasti tulokseen. Yliopiston perustamisasiakirja allekirjoitettiin maaliskuun 26. päivänä 1640, vihkiäisjuhlallisuudet olivat saman vuoden heinäkuussa. Perustamisasiakirjan mukaan yliopiston perustamisella oli sekä yleisvaltakunnalliset että aluepoliittiset tavoitteet. Yleisvaltakunnallisina tavoitteina nähtiin mm. hallituksen aseman vahvistaminen, maan hallinnon ja järjestyksen parantaminen, aineellinen kehitys sekä kansan uskonnollisen ja siveellisen tason kohottaminen. Aluepoliittiset tavoitteet liittyivät Suomen tarpeiden huomioon ottamiseen ja sen olosuhteiden kohentamiseen.

Erityisen merkittävänä on pidettävä sitä perustamiskirjan kohtaa, jossa Turun akatemialle annetaan täysvaltaisen yliopiston asema Upsalan ja Tarton yliopistojen tapaan. Yliopistolla oli siten oikeus myöntää kaikkia akateemisia oppiarvoja baccalaureuksesta tohtoriin asti. Tätä samaa periaatetta on sittemmin noudatettu – toisin kuin useimmissa muissa maissa Ruotsi mukaan lukien – kaikkien maahamme perustettujen yliopistojen ja korkeakoulujen kohdalla. Ja voidaan perustellusti sanoa, että näin menetellen on toimittu maamme korkeakoululaitoksen, sen tieteellisen tutkimuksen ja korkeimman opetuksen onneksi.

Yliopistolaitoksen laajentuminen merkitsi opiskelijarekrytoinnille uusia mittasuhteita koko Ruotsin valtakunnassa. Tarton ja Turun yliopistojen perustaminen Upsalan yliopiston rinnalle avasi itäisten ja eteläisten valtakunnanosien nuorukaisille mahdollisuuden akateemiseen opiskeluun ilman kalliita ulkomaan tai Upsalan matkoja. Samalla kun yliopisto-opetus maakunnallistui ja suuntautui seurakuntapappien, opettajien ja siviilivirkamiesten kouluttamiseen, avautui aikaisempaa laajemmille yhteiskuntaryhmille mahdollisuus osallistua korkeampaan opetukseen. Niinpä kun yliopiston ensimmäisellä vuosikymmenellä opiskelijoista vain 10 % oli peräisin porvaris- ja talonpoikaissäädystä, 100 vuotta myöhemmin heitä oli jo 30 %. Tuttu tilanne myös kahden viime vuosikymmenen Suomesta: maan kattavaksi laajennut korkeakouluverkosto toi lopulta kaikki yhteiskuntaluokat akateemisten opintojen pariin.

Perustettu yliopisto saavutti heti vakaan suosion opiskelijoiden keskuudessa. Ensimmäisenä vuonna yliopistoon kirjoittautui 250 opiskelijaa ja sen jälkeen usean vuosikymmenen ajan n. 60 uutta opiskelijaa vuosittain. Merkille pantavaa on, että Tarton ja Turun yliopistojen perustaminen ei vähentänyt Upsalassa opiskelevien määrää. Yliopistojen perustaminen merkitsi siten aitoa lisää koulutustarjontaan. Tämä tosiseikka on osoittanut yleispätevyytensä myös nykyisissä olosuhteissa: vanhojen yliopistojen pelolle etuuksiensa menettämisestä uusia perustettaessa ja siitä aiheutuneille reaktioille uusien yliopistojen vastustamiseksi ei ole löydettävissä perusteita toteutuneiden kehityslukujen valossa, ei 1600-luvulla eikä nyt 1900-luvulla.

Suomen yliopistolaitoksen alku on 350 vuotta sitten perustetussa Turun akatemiassa. Tämä Kuninkaallinen akademia, sittemmin Keisarillinen Aleksanterin yliopisto ja nykyiseltä nimeltään Helsingin yliopisto ja jatkuvasti keskeisessä asemassa maamme yliopistolaitoksessa. Rinnalleen se on saanut ensin autonomian ajan lopussa ja itsenäisyytemme alussa puolen tusinaa muuta yliopistoa ja korkeakoulua ja viimein 1960-luvun voimakkaan ekspansiovaiheen seurauksena koko maat kattavan korkeakouluverkoston, johon nyt kuuluu 17 tiedekorkeakoulua ja 3 taidekorkeakoulua.

Olen tässä esityksessä tarkastellut eräitä yliopistolaitoksemme syntyä liittyviä tapahtumia ja niihin vaikuttaneita tekijöitä. Tarkastelukulmaksi olen pyrkinyt ottamaan yliopistolaitoksen pysyvyyttä ja ajallista yleispätevyyttä korostavan lähestymistavan. Tämän päivän yliopistollisille kehityshankkeille onkin löydettävissä runsaasti yhtäläisyyksiä kuvatuista 350 vuoden takaisista tapahtumista. Niin yliopistolaitoksessa kun sen edustamassa tieteessä ja korkeimmassa opetuksessa onkin klassikoilla aina ollut ja tulee aina olemaan oma tärkeä merkityksensä.

**Piae Cantiones –kokoelmaan sisältyvä
runo keskiaikaisesta opiskelusta**

Olen omald maald ajettu
Niin culkujax, tuskin tullu
Caikilda ylön cadzottu,
Suuren surkjun, surun sattun.
Olemb outo vierall maalla,
Köyhys covin packo päällä,
Cului calu, puuttui raha,
Ilon pois, murhe murenda.
Jos olsin sotamies ansjoll ajaisin
Jos ryöväri, niin ryöstäisin.
En ole näitten joucosta,
Olen onnetoin paicastan.
En Munkeina taedha olla,
Eng Ermättin medzis muolla,
Häpjän minä myös kerjätä,
Eng voi caevaa, tehdhä työtä